

Resultats de les excavacions de la Cova de Can Sadurní (Begues, Baix Llobregat)

MANUEL EDO, MANUEL MILLAN, ANNA BLASCO, MARTA BLANCH

A la part més alta del massís del Garraf, en el seu vessant nord-oriental, trobem el «poljé» de Begues. Aquest «poljé», format durant el primer cicle càrstic i posteriorment decapitat per l'erosió de la riera de Begues, donà lloc a l'anomenada «Mesa de Begues», mena de vall que constitueix un microambient propi dins del conjunt del Garraf. En els límits d'aquest «poljé» existeixen diverses formacions càrstiques hipogees (principalment avencs) entre les quals es troba la Cova de Can Sadurní.

La formació del massís del Garraf es remunta a l'Era Primària. En aquest període, durant el Silúric, les afloracions de pissarres van constituir la base, el llit sobre el qual s'alçà la resta del Garraf. És el que podríem anomenar «Garraf negre».

No és fins a l'Era Secundària que tornen a haver-hi moviments orogènics al Garraf. En el Triàsic, durant el període anomenat Buntsandstein, es dipositaren les sorrenques de la zona de Brugués (Garraf vermell) i sobre d'elles, en el Muschelkalk, les calcàries càrstiques que constitueixen l'últim període de la zona que ens ocupa (Garraf blanc).

La cova es troba a la vora septentrional del «poljé» en una serra que esdevé paral·lela a la riera de Begues, a uns 2 km al NO del poble. La cova gaudeix d'una immillorable visibilitat sobre el conjunt de la vall i per relació amb altres coves habitades sobre el Delta Sud-oriental (Casimanya-Can Figueres).

El jaciment està constituït per dues parts diferencials: la cova pròpiament dita i la terrassa exterior. La cova consta d'una sala principal d'uns 190 m² i petites galeries avui encara tapades. La terrassa exterior, d'origen doliniforme, mesura aproximadament uns 400 m² i constitueix un lloc idoni per a l'hàbitat a l'aire lliure.

L'estratigrafia, tant de les cales exteriors com la de l'interior de la cova, ha estat corroborada pels estudis edafològics de l'equip del Dr. Vallejo (Departament de Biologia Vegetal, Universitat de Barcelona).

Aquests estudis han diferenciat per a la terrassa exterior 4 capes (A, B, C, D) amb molt poca abundància de pedres i graves. El més característic ho constitueix el fet que les capes A i B no són carbonatades, mentre sí que ho són les capes C i D.

Les capes C i D són les que nosaltres considerem arqueològicament com a vàlides i on es desenvolupa un fort estadi, en dues fases, pertanyent al Neolític Antic Epicardial. Les capes A i B, d'altra banda, estan remenades i tant terra com materials semblen portats d'un altre lloc.

A l'interior de la cova, l'excavació s'ha vist molt afectada per l'existència de rases (alguna de molt gran), record de l'època en què la cova era visitada per incontrolats. No obstant aquestes rases, han quedat prou zones verges com per a establir una estratigrafia fiable.

Els edafòlegs han distingit 11 capes on l'abundor de pedres i graves contrasta amb la terrassa exterior. En línies generals podem dir que és a partir de la capa 4 quan comença a aparèixer el material arqueològic encara que remenat i amb presència d'Alt Imperi. La capa 5 és una capa de pedres que segella les capes posteriors (6 i 7) en les quals es desenvolupa el moment ibèric.

A la capa 8 hi trobem les restes del Bronze Final i l'inici dels enterraments de l'Eneolític. La capa 9 constitueix el moment ple dels enterraments i una capa de pedres que els hi fa de lilit.

En les capes 10 i 11 es desenvolupa la seqüència del Neolític Antic Epicardial. Cal remarcar la presència de grans blocs de pedra a la capa 10, provinents probablement de l'esllavissament de la cornisa exterior. La capa 11 contrasta totalment amb les 10 capes anteriors (seria el que nosaltres anomenem estrat II) en la pràctica absència de pedres i graves i també en el seu nivell de carbonatació que s'aproxima molt a la capa D de l'exterior.

PALEOCARPOLOGIA I VEGETACIÓ

Tant els estudis antracològics, fets per M. Teresa Ros, com l'anàlisi de llavors i tovots fet per Gerhild Kraub-Kashani del Naturwissenschaftliches Labor, Flonheim, R.F.A., ens han permès reconstruir mínimament la vegetació i els conreus en els diferents moments culturals representats a la cova.

Segons aquests estudis antracològics, trobem a tota la seqüència de Can Sadurní dues associacions dominants: l'alzinar litoral amb roure de fulla estreta (*Quercetum illicis galloprovinciale quercetorum faginae*) i la màquia litoral de garric i margalló (*Quercolentiscetum*).

L'associació d'alzinar litoral amb roure de fulla petita, que avui en dia no es troba al Garraf, constitueix una variant calcícola de l'alzinar, pròpia de les muntanyes calcàries del Maestrat, Ports de Morella, Ports de Tortosa... on s'hi fa entre els 500 i 1.000 m d'alçada.

Segons la interpretació de M. T. Ros, podria ser molt bé aquest tipus

de bosc mixt el que trobaríem en la zona de Can Sadurní en el Neolític, perdurant-ne testimonis almenys fins el Bronze Final. L'anàlisi antracològica revela fins a aquesta data espècies pròpies del país de l'alzina: aladern, fals aladern, arboç i espècies acompanyants dels roures: server, blada...

D'altra banda, la màquia litoral de garric i margalló és una associació de l'*Oleo-ceratonion*, és a dir una màquia litoral termòfila, caracteritzada pel llentiscle, el garric, l'ullastre, l'arçot, el pi blanc, el margalló...

El diagrama antracològic de Can Sadurní presenta gran afinitat amb els obtinguts per a diversos jaciments del País Valencià ubicats en l'estatge termo-mediterrani i de transició termo-mesomediterrani (Cova de l'Or, Cova de la Recambra, Cova Ampla, Cova Bernarda...).

Sembla ser que l'acció antròpica de l'home neolític, a més a més d'un assecament progressiu del clima, afavoriria l'extensió de llenyosos baixos de vocació heliòfila, procedents d'una màquia litoral. És a dir, el procés antròpic hauria fet disminuir les alzines i roures mentre augmentaria el progrés del pi blanc, l'*Olea* i d'altres espècies indicadores de la degradació de l'alzinar.

L'estudi paleocarpològic fet a Flonheim, encara que basat en una petita mostra, ens ha donat resultats interessants: especialment per al Neolític Antic Epicardial, on trobem un conreu variat de *Triticum monococcum*, *Triticum dicoccum* i *Hordeum vulgare*. En el moment eneolític d'enterraments, les mostres són molt escasses i les seves restes són totes d'empremtes en tovots. De totes maneres, s'observa la presència de l'ordi (*Hordeum vulgare*) i el manteniment de l'espelta (*Triticum monococcum*).

En la fase del Bronze Final podem observar ja el conreu del blat modern (*Triticum aestivum*), el manteniment de l'ordi i la importació del lledoner (*Celtis australis*), arbre de fusta molt dura i resistent que s'utilitza per a la fabricació d'eines de conreu (mànecs, forques...). Gairebé a totes les masies catalanes hi ha o hi havia un lledoner.

Més endavant, en el moment ibèric observem la desaparició del blat, el conreu de l'ordi modern (*Hordeum vulgare polystichum*), el manteniment del lledoner i l'aparició de la vinya (*Vitis vinivola*), conreu que s'ha mantingut fins als nostres dies a la vall de Begues.

CAN SADURNÍ: EVOLUCIÓ I HÀBITAT

Una de les constants que observem a Can Sadurní és el predomini continuat de la fauna domèstica, que marca la importància del règim ramader per a totes les fases d'ocupació de la cova. Paral·lelament trobem una gran quantitat de restes de fauna no domèstica, caracteritzada per una varietat significativa i poc freqüent que no sols ens il·lustra la importància, encara que en regressió, de la caça i la pesca, sinó que també ens remarca l'evolució ecològica i climatològica de l'entorn.

L'estudi de la fauna de Can Sadurní corrobora la paulatina degradació de l'alzinar cap a la garriga litoral, i paral·lelament ens confirma l'evolució climàtica característica del Holocè, sempre dins del marc del clima mediterrani. Així ho demostren espècies com la tortuga mediterrània, el llargandaix verd, el talpó vulgar, la ratapinyada de ferradura mediterrània i altres quiròpters, la musaranya nana, o felins com el linx ibèric.

Un altre aspecte a remarcar és l'abundància i varietat del material lític respecte de l'utilitatge en os, així com la major acumulació d'ambdós en els moments més antics fins ara excavats, especialment en el Neolític Antic Epicardial. Hem de fer esment, d'altra banda, del notable descens en el nivell de Bronze Final.

Respecte del macroustillatge, l'observació més important és que pràcticament es dona tan sols en el moment de Neolític Antic Epicardial, i aquest moment està molt lligat a una economia mixta agrícola-ramadera.

Neolític Antic

L'estat actual de les excavacions i les troballes fetes fora de context ens permeten intuir l'existència d'un Neolític Antic Cardial, que de moment l'estratigrafia no ens marca, ja que tan sols en un dels quadres sembla que hi hem arribat. Fins el present hem detectat únicament elements ceràmics a base de formes globulars i amb decoració impresa amb la petxina del *cardium*.

Contràriament, el moment posterior, Neolític Antic Epicardial, amb datació per C14 de 3.850 a.C., és el millor representat en tots els aspectes i per tant el que pot il·lustrar una reconstrucció més completa i aproximada a la realitat.

L'abundància de material antròpic, les seves característiques i la correcta disposició estratigràfica ens parlen d'un veritable hàbitat i de la seva perllongació en el temps tant en la cova com en la seva terrassa.

En la seqüència estratigràfica de Can Sadurní aquest període no presenta una evolució absolutament uniforme, sinó que es poden diferenciar dos moments d'habitació. Els seus fòssils culturals d'identificació són prioritàriament les restes ceràmiques. Així, el nivell més antic s'identifica per la coexistència de la ceràmica fosca tipus Montboló amb l'inici de la ceràmica raspallada amb crestes tipus Font del Molinot. D'altra banda, la imposició de la ceràmica raspallada sobre la llisa ens marca la fase més recent. En aquest moment l'hàbitat es converteix en un veritable lloc estable, com ho demostra la utilització de la terrassa per a les funcions vitals del grup. Una bona prova d'aquesta asseveració seria la troballa de tres sitges d'emmagatzematge reomplertes de materials lítics i ceràmics, tots pertanyents a aquest moment.

Fins al moment actual de la investigació, l'existència d'aquests dos moments epicardials sembla molt més clara a la terrassa, mentre que a l'interior de la cova ara per ara queda molt més difosa.

En aquest sentit, l'estudi de les restes faunístiques tan sols corrobora l'existència d'un hàbitat força perllongat en el temps. Així, animals típics de vida cavernícola (quiròpters, determinats carnívors, aus depredadores, certs rosegadors i insectívors...) són abundants entre les restes d'aquests períodes i augmenten progressivament a mesura que es produeix l'abandonament de la cova.

Resulta complicat discernir, d'entre les restes faunístiques, quines corresponen a animals que vivien a la cova i quines a individus que han estat preses, bé de l'home, bé d'altres animals. És ben clar que els quiròpters (rat-penat petit comú, rat-penat de bosc...) són animals de cova. El cas dels carnívors és més difícil ja que són animals de costums cavernícoles, però molts d'ells són preses potencials de l'home (pell, defensa de l'hàbitat i de la ramaderia, ritus d'iniciació o bé la mateixa alimentació).

D'altra banda hi ha tot un seguit d'espècies de rosegadors, insectívors, rèptils i aus de bosc que es poden considerar més aviat com a preses d'aquells carnívors que de l'home. A més a més, a totes aquestes espècies s'hi han d'afegir les que poden conviure amb l'home (ratolí de camp, talpó vulgar...).

Les troballes de Can Sadurní ens remunten a un món familiar amb una economia mixta autosuficient, en la que el grup desenvolupa tota una sèrie de facetes econòmiques que conformen una societat estable i presumiblement estàtica.

El conreu del camp està documentat en tots els aspectes que el caracteritzen, des dels elements de desforestació (destrals, gratadors, denticulats i demés elements per a tallar fusta) fins als propis per a la consecució i transformació del cereal (aixades, destrals, fulles de falç, allisadors i molins), sense oblidar les pròpies llavors, de les quals anteriorment ja hem donat testimoni.

L'aspecte ramader, en el cas de Can Sadurní, l'entendem més aviat com a un pasturatge, on s'observa un predomini de la cabra domèstica sobre l'ovella, mentre que el bou és un espècimen més aviat escàs.

En aquest marc d'economia mixta a què ens referim, la caça constitueix, encara, un factor econòmic prou important. Per la diversitat d'espècies trobades a Can Sadurní deduïm l'existència de dos tipus de caça: la que té com a finalitat un objectiu principalment alimentari, predominant la caça major (porc senglar i cèrvids) sobre la menor (lepòrids i aus); i, d'altra banda, la que té com a objectiu la defensa dels ramats (llop, guineu, linx) i l'aprofitament de les pells (marta, llúdriga, linx). És significatiu, en aquest sentit, l'abundància i varietat de puntes de sílex retocades.

Els testimonis sobre la pesca són menys freqüents, però no per això inexistents. Hi ha documentada la presència de la truita i el lluç de riu, a més de l'espòrica aparició de bivalves i gasteròpods tan fluvials com marins (cloïssa, pegellida...).

Eneolític

La següent fase que trobem representada en l'estratigrafia de la cova ve caracteritzada per l'ús sepulcral. Es tracta d'un conjunt d'enterraments col·lectius d'inhumació. Per la manera com s'han trobat disposades les restes humanes en el transcurs de l'excavació, podem suposar que estem davant d'enterraments de tipus secundari, la qual cosa vindria recolzada pels signes de cremació que s'observen en algunes de les restes, així com per la presència d'una llar, segurament lligada als ritus sepulcral, les datacions de la qual no han estat encara publicades, i que han donat els següents resultats:

<i>Codi laboratori</i>	<i>Codi jaciment</i>	$-\delta$ C14	<i>Edat B.P.</i>	<i>Edat a.C.</i>
I-12.717	5CS-H8-If-1	398 \pm 8	4080 \pm 100	2130 \pm 100
I-13.313	6CS-H8-If-1bis	406 \pm 10	4160 \pm 160	2210 \pm 160

Aquestes datacions, fetes pel laboratori Teledyne Isotopes de New Jersey (Estats Units), es corresponen perfectament amb una datació anterior feta sobre os humà (2.275 \pm 90 a.C.) i amb una altra datació no publicada, sobre carbó vegetal procedent d'un dels enterraments, feta al mateix laboratori i que donà els següents resultats:

<i>Codi laboratori</i>	<i>Codi jaciment</i>	$-\delta$ C14	<i>Edat B.P.</i>	<i>Edat a.C.</i>
I-13.315	6CS-I8-Ie-1bis	402 \pm 8	4130 \pm 110	2180 \pm 110

Pel que respecta al probable nombre d'individus inhumats, hem iniciat la seva quantificació per les zones amb estratigrafia, deixant de banda, momentàniament, les innumerables restes que trobem a les zones de rases. Els resultats d'aquesta quantificació oscil·len entre un mínim de 13 a 15 individus adults i un mínim de 5 individus infantils.

Aquests enterraments van acompanyats d'un aixovar característic, en el qual s'integren fonamentalment tres tipus d'elements: ceràmics, lítics i ossis.

La ceràmica està representada principalment per recipients oberts, amb carena alta i bases arrodonides, de parets llises, relativament fines, fosques i lleugerament brunyides. La factura és bona i la cocció reductora. Amb les mateixes característiques però de factura més grollera hi trobem una relativa profusió de formes simples.

Dins d'aquest conjunt força homogeni cal remarcar l'aparició amb una certa freqüència d'elements ceràmics de tipus veracià i la inexistència de vas campaniforme.

L'utilatge lític ve caracteritzat fonamentalment per les puntes de fletxa de retoc pla, pedunculades, amb o sense aletes. Aquestes puntes han estat

normalment fabricades sobre sílex, però no és estrany trobar-les fetes en calcària. Crida l'atenció la troballa d'una punta del tipus la Font-Robert dins d'un conjunt de puntes amb aletes i peduncle. A més, hi trobem altres elements lítics, com ara gratadors, rascadors, bitruncatures, làmines i becs-puntes.

Entre els nombrosos materials sense estratigrafia trobats a les rases, cal destacar l'existència d'un braçal d'arquer fet sobre pissarra, que creiem que podria correspondre perfectament a aquest món sepulcral.

El més característic de l'utilatge ossi ho constitueix la presència de botons plans i piramidals de perforació en V, així com denes de collar de petxina i os, acompanyats de punxons i agulles. Com element, ara per ara únic, remarcuem la troballa d'una punta de fletxa pedunculada i amb forma subtriangular.

L'abundància de restes de fauna domèstica de les mateixes espècies que en el moment anterior, amb la incorporació del porc, en un moment on, presumiblement, la cova no era habitada, ens fa pensar que aquestes restes podrien estar relacionades amb el ritual propi dels enterraments. Això ve corroborat per l'augment de restes d'animals cavernícoles i de les seves preses. És important la poca abundància de restes de caça major, especialment de cèrvids.

L'Edat del Bronze

Per sobre dels enterraments, la identificació dels nivells culturals del Bronze es fa més complexa i no presenta la mateixa claredat que els moments anteriors. Ara per ara, el període representat amb una major evidència és el que correspondria al Bronze Final, però hi trobem tot un seguit d'elements dispersos que ens fan pensar en l'existència, en certs indrets de la cova, de presències més antigues: Bronze Mig i, fins i tot, Bronze Antic (bases amb empremtes d'estora, una nansa d'apèndix de botó, algun fragment de vas campaniforme, determinades incisions i decoracions ungulades...).

Esperem que properes excavacions ens permetin ampliar el coneixement d'aquest moment escassament representat, però de moment, de l'únic que podem parlar amb una relativa entitat, és de l'esmentat període del Bronze Final, del qual disposem d'una data de C14 (970 ± 100 a.C.) que ens situaria en els inicis del Bronze Final III.

Aquesta fase ve representada per 2 tipus d'elements ceràmics diferenciats. D'una banda, la ceràmica llisa, fina, negra, brunyida, carenada, amb llavis bisellats i formes bitruncocòniques, que quan porta decoració acostuma a ser a base d'acanalats formant motius geomètrics, exponent dels anomenats Camps d'Urnes. D'altra banda, es documenta la presència d'una ceràmica més gruixuda, corresponent a grans vasos, relativament grollera, de vegades brunyida i decorada a base de cordons, creuats o no, d'impressió digital.

L'abundància de fauna cavernícola i l'augment dels carnívors ens demostra que els períodes en què la cova restava desocupada eren llargs. La fauna domèstica, en la qual es detecta l'equilibri entre l'ovella i la cabra i el creixement en importància del bou i el porc, ens demostra el desenvolupament de la ramaderia i la seva importància en aquesta societat, en la qual no hem d'oblidar l'agricultura, que també es troba força ben representada i més evolucionada que en etapes anteriors. La caça manté una relativa importància, encara que en descens, i es documenta més per les restes òssies que per l'utilatge, el qual és molt escàs.

Tot això ens fa pensar en un grup o grups que ocupen la cova permanentment però en períodes de temps no gaire llargs, si no és difícil entendre la presència del porc, del conreu i de les grans gerres d'emmagatzematge. Alhora, el desenvolupament de la ramaderia, la menor potència estratigràfica (respecte a períodes anteriors) i l'abundància ja esmentada d'animals cavernícoles, ens remunten a una economia on possiblement predomina la ramaderia, encara que no de manera exclusiva, i la societat es troba a cavall entre el nomadisme i la sedentarització.

El món ibero-romà

Aquesta fase correspon al moment més recent d'ocupació estable de la cova. No constitueix un nivell uniforme ni homogeni, sinó que podem distingir-hi 2 períodes, més o menys diferenciats, segons els quadres treballats.

D'aquests 2 períodes, el que presenta major claredat és el que correspondria al moment més antic, l'ibèric, mentre que l'altre, romà imperial, sovint el trobem representat molt difusament i barrejat amb elements posteriors (monedes hispano-aràbigues, de Felip II, del moment de la Revolta Catalana...).

El que anomenem moment ibèric constitueix un nivell, ibero-romà pròpiament dit, que es desenvolupa entre finals del segle II i principis del I a.C.; així ens ho testimonien els diversos materials arqueològics malgrat l'absència de ceràmica de vernís negre. Els elements que ens daten aquest nivell són els següents: un cubilet de parets fines de la forma Mayet 2A (125-75 a.C.), un kylix de ceràmica grisa de la costa catalana, dos asos de bronze encunyats a Kase (segona meitat segle II a.C.) i una datació radiocarbònica que donà com a resultat 100 ± 80 a.C.

Altres elements que ens situen en aquest món ibèric de finals d'Era són un plom amb dues paraules i un nexa (actualment en mans d'un afeccionat), un fragment de falcata i altres fragments metàl·lics (puntes de fletxa, arracades, elements de subjecció de les corretges del carro...).

Conjuntament amb aquests elements, documentem la presència de ceràmica ibèrica a torn, pintada a bandes, metopes i semicercles concèntrics, fàcilment atribuïble al segle I a.C., i tot un seguit de sítules i fragments d'àmfora ibèrica que ens fan pensar en una utilització més o menys

estable de la cova. Això ve corroborat per l'abundant presència de fauna domèstica i de restes agrícoles (sílex i llavors). Cal destacar l'existència ja de llavors de *Vitis vinifera*.

Dins d'aquest conjunt força homogeni ens trobem sovint amb la presència d'unes ceràmiques grises estampillades, la tipologia de les quals correspon a un moment baix imperial (plats Rigoir 1 i bols que recorden la forma Draggendorf 37 b de la TSH tardana). La interpretació de la presència d'aquestes ceràmiques grises amb tipologia molt més tardana (segles IV-VI d.C.) en un moment clarament republicà i segellat estratigràficament, ha dut en certs moments a considerar-les ibèriques, però donat que és un tema polèmic i conflictiu esperem futures excavacions per intentar aclarir-ho més bé.

Per sobre d'aquest moment ibero-romà hem constatat la presència esporàdica d'elements isolats que ens situen en una època romana alt i baix imperial: fragments de TSCA, forma Lamboglia 10 A o Hayes 23 B (segona meitat s. II d.C.), fragments de TSCD, forma Lamboglia 51-45 (segle IV d.C.), una moneda de Volusità, un didal possiblement del segle IV d.C....

Presències posteriors

Les troballes numismàtiques ens han situat cronològicament les presències posteriors en l'interior de la cova fins a la seva definitiva oclusió, que ens aventurarem a datar en el segle XVIII. Així, les monedes hispano-aràbigues, de Felip II, Felip IV, Lluís XII de França... ens parlen de la continuïtat en el coneixement de la cova fins al segle XVIII, moment en què l'entrada queda closa pels sediments fins la seva redescoberta pel Sr. Sadurní Vendrell, pare de l'actual propietari, a l'any 1945.

APÈNDIX

DATACIONS C14 DE LA COVA DE CAN SADURNÍ

<i>Nivell cultural</i>	<i>Codi mostra</i>	<i>Edat B.P.</i>	<i>Edat a.C.</i>
Neolític Antic Epicard.	I-11.787	5.800 ± 160	3.850 ± 160
	I-11.789	5.700 ± 110	3.750 ± 110
Eneolític	I-11.533	4.225 ± 90	2.275 ± 90
	I-13.313	4.160 ± 160	2.210 ± 160
	I-13.315	4.130 ± 110	2.180 ± 110
	I-12.717	4.080 ± 100	2.130 ± 100
Bronze Final	I-12.718	2.920 ± 100	970 ± 100
Ibero-romà	I-12.266	2.050 ± 80	100 ± 80

Totes aquestes datacions estan sense calibrar.